

ONA TILI TA'LIM MAZMUNIDA MILLIY G'URURNI RIVOJLANTIRISHNING METODIK USULLARIDA INTEGRATIV YONDASHUV NAZARIYASI VA AMALIYOTI

Umarova Sh.M.

*Toshkent amaliy fanlar universiteti
Pedagogika kafedrası katta o'qituvchi*

Tayanch so'zlar: milliy g'urur, tizimli ishlar, kompetensiya, dialoglar tuzish, tarbiya, ta'lim-tarbiya, innovatsion yondashuvlar

Ключевые слова: национальная гордость, системная работа, компетентность, создание диалога, образование, воспитание и обучение, инновационные подходы.

Key words: national pride, systemic work, competence, dialogcreation, education, upbringing and training, innovative approaches.

Резюме:

Maqolada umumiy o'rta ta'lim maktablarida ona tilidan tuziladigan o'quv dasturlari, fanga oid darsliklar va ishlab chiqilgan o'quv qo'llanmalarida o'quvchilarda milliy g'urur kompetensiyalarini rivojlantirish va shular xususida tizimli ishlar olib borilayotganligi haqida so'z yuritilgan. Boshlang'ich sinflarning tarbiya darslari orqali o'quvchilarda milliy g'ururni rivojlantirish bugungi ta'limning ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi.

Резюме:

В статье говорится о развитии компетенций национальной гордости у учащихся в учебных программах, учебниках по естественным наукам и учебных пособиях, подготовленных на родном языке в общеобразовательных школах, и в этом направлении проводится системная работа. Развитие национальной гордости у учащихся через начальные классы образования является одной из приоритетных задач современного образования.

Summary:

The article talks about the development of national pride competencies in students in curricula, science textbooks and teaching aids prepared in the native language in general education schools, and systematic work is carried out in this direction. The development of national pride in students through primary education is one of the priority tasks of modern education.

Kirish. Umumiy o'rta ta'lim maktablari ona tilidan tuziladigan o'quv dasturlari fanga oid darsliklar va ishlab chiqilgan o'quv qo'llanmalarida o'quvchilarda milliy g'urur kompetensiyalarni rivojlantirish va shular xususida tizimli ishlar olib borish, 1-5-sinf o'quvchilari nafaqat ona tili darslarda balkim tarbiya darslari asosida matnlardan to'g'ri foydalanish, qobiliyatiga

ega bo‘lishi, balki ijtimoiy hayotda ham milliy g‘ururga oid vaziyatlarga duch kelganda muammoni muloyim so‘zlash, hikmatomuz maqollarni keltirish, ba‘zi o‘rinlarda buyuk siymolarning hikmatli so‘zlaridan namunalar keltirish va sharhlash, o‘zining fikr-mulohazasini, munosabatini izchil ravishda belgilangan talablar asosida ifodalay olishi darkor. Shuning uchun, avvalo, tayanch, umumta‘limda DTSda belgilangan milliy g‘ururga oid kompetensiyalarni rivojlantirishga qaratilgan talablarni rejalar asosida nazariy ma‘lumotlarni chuqur o‘rgatish, mashq va topshiriqlardan unumli foydalanish, dars jarayonida ilg‘or texnologiyalarni qo‘llash, ona tili darslariga innovatsion yondashuvlarni tatbiq etilishini ta‘minlash zarur. Bu esa, ona tili ta‘limidagi eng dolzarb hisoblangan bugungi kunning asosiy vazifalaridan biridir.

Ma‘lumki, “Tarbiya” fani O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining tashabbusi bilan umumiy o‘rta ta‘lim muassasalarida 2020-2021-o‘quv yilidan boshlab joriy qilindi. Ushbu fan Uzluksiz ma‘naviy tarbiya konsepsiyasining bir qismi sifatida o‘quvchilarda “Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari” g‘oyasini singdirish, ularni ijtimoiy muvaffaqiyatli hayotga tayyorlash, faol fuqarolik pozitsiyasi, mas‘uliyat, majburiyat, huquqiy ong va madaniyat, teran dunyoqarash, sog‘lom e‘tiqodlilik, ma‘rifatparvarlik, bag‘rikenglik kabi fazilatlarini shakllantirishni maqsad qilib qo‘ygan. “Tarbiya” fanini joriy qilingandan buyon yaratilgan metodik ta‘minot bosqichma-bosqich takomillashib bormoqda. Mazkur fanni o‘qitishga boshlang‘ich sinflarda alohida e‘tibor qilinmoqda. O‘quvchida yurtsevarlik tuyg‘usi shakllanishi uchun avval unda milliy iftixor tuyg‘usi kamol topishi kerak. Buni Tarbiya darslarida hosil qilishning eng samarali usuli – tarbiyaviy ahamiyati yuqori, vatanparvarlik ruhi bilan yo‘g‘rilgan quyma matnlar tanlab olinishi va shunga munosib ravishda mantiqiy fikrlashga undaydigan o‘quv topshiriqlari ishlab chiqilishi kerak.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili va metodologiyasi. Har bir metodikaga doir tadqiqotning asosini boshlang‘ich ta‘lim topshiriqlari tashkil etadi. Ona tili ta‘limida keyingi bir asr davomida ko‘plab tadqiqotlar olib borildi. Jadidlar boshlab bergan ta‘limning mazmuni o‘zida ona tiliga xos milliyligni qamragan edi. Tadqiqot davomidagi tahlillarga murojat qilganimizda umumiy o‘rta ta‘lim darsliklari bilan oliy ta‘lim darsliklari o‘rtasidagi qiyosiy bog‘liqlikka e‘tibor qaratamiz. Jadidlarning say-harakatlari bilan yaratilayotgan, o‘z davrida sekin-asta shakllanayotgan milliy ruhdagi “Ona tili” darsliklari o‘z o‘rnini 1939 yilga kelib A.G‘ulomov ta‘kidlaganidek, 1938 yilda o‘zbek maktablari uchun ham keyingi yillarda til me‘yorlarini belgilashda nazariy asos vazifasini o‘tagan Olim Usmon va Barot Avizovlarning to‘liqsiz o‘rta va o‘rta maktablar uchun tavsiya etilgan darsligi egalladi. Keyinchalik professor A.K.Borovkov rahbarligida

tuzilgan darsliklar M.Shams, T.Sodiqovlarni darsliklariga nisbatan ancha mukamallikka egaligi bilan ajralib turadi. Yigirmanchi yillarning boshlarida yaratilgan o‘zbek tili darsliklari tarkibida o‘quv topshiriqlari mavjud emas edi. Keyinchalik A.Borovkov boshchiligida 1950 yillarda yaratilgan darsliklarda o‘quv topshiriqlari kiritila boshlandi.

Ammo, ta’limda ta’limiy jihati shundaki, mazkur darsliklar mazmuni keyinchalik oliy ta’lim darsliklariga shu holatda ko‘chdi, o‘zbek tili grammatikasining asosiy qismiga aylandi. Oliy ta’lim darsliklarida mashqlarga o‘rin ajratilmagan. O‘zbek tili o‘qitish metodikasi darsliklarida ayrim mustaqil ta’lim o‘quv topshiriqlari bor, o‘quv qo‘llanmalarda keyingi yillarda qat’iy tartibda kiritildi. Uzoq yillar oliy ta’lim darslik va qo‘llanmalarida mustaqil ta’lim topshiriqlaridan umumli foydalanilmadi. Bu holat o‘zbek adabiy talaffuz me’yorlarining o‘quvchilar tomonidan yetarlicha o‘zlashtirilmay qolishiga olib keldi. Ona tili ta’limi tarixiga nazar tashlasak, bunday mashqlar o‘zbek tili fan sifatida shakllangan dastlabki yillarda (1930–1940) chop etilgan darsliklarda ham mavjud bo‘lmaganligini yuqorida ta’kidlandi.

Metodist G‘Hamroyev tadqiqotlarida o‘quv topshiriqlari umumiy o‘rta ta’lim tizimi doirasida o‘rganib chiqilgan. Bu borada uning ona tili o‘qitish metodikasida mashq va topshiriqlar vazifa jihatidan farqlanmaydi, buning natijasida o‘quvchilarda milliy g‘ururga oid ko‘nikmalar to‘laqonli rivojlanmayapti degan fikriga ko‘shilish mumkin.

Ona tili ta’lim mazmunini takomillashtirishda adabiyot fani bilan integratsiyalash muhim ahamiyatga ega. Masalan.

1.Savol. O‘zbek adabiyotida birinchi professor qaysi, shoir yoki yozuvchi bo‘lgan. Qaysi yo‘nalishda ish olib borgan, izohlab bering.

Javob: Abdurauf Fitrat. Jadidchilik harakatining davomchilaridan biri.

2. Savol. Adabiyotshunoslikka kirish kitobini 2004 yildagi muallifi kim

Javob: Quronov D.

Demak ona tilidagi ta’limiy topshiriqlarni adabiyot bilan integratsiyalashtirib berish maqsadga muvofiqdir kerak holatda tarbiya fani bilan ham integratsiyalashtirish muhim ahamiyatga ega.

Nazariy ma’lumotlar, ya’ni grammatik bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining lingvopedagogik kompetensiyalarini takomillashtirishda mavzu doirasida bilim, tushuncha hosil qiladi. Ta’lim mazmunida bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi egallashi ko‘zda tutilgan ko‘nikma va malakani, asosan, mashqlar asosida rivojlantiriladi. Topshiriqlar bu o‘rinda ko‘proq o‘quvchi bilimni boyitishga xizmat qiladi. Ona tili ta’lim mazmunini rivojlantirishda topshiriqlari ustida ishlash metodikasini takomillashtirish

lozim. Oliy ta'lim tizimida ona tili o'qitish metodikasiga doir o'quv metodik adabiyotlarida topshiriqlar an'anaviy shaklda quyidagicha keltiriladi:

Amaliy ish. Savol va topshiriqlar.

1. O'zbek tilida so'z oxirida qanday tovush o'zgarishlari yuz berishi mumkin?

2. Qaysi tovushlar so'z oxirida jarangsizlanadi?

3. Qaysi tovushlar talaffuzda so'z oxirida tushib qoladi?

4. Talaffuz qilinmasa-da, imloda yoziladigan harflar ishtirok etgan so'zlarga misollar keltiring. (pas(t), sus(t), juf(t)...

5. Mazkur harflarning mavjudligini qanday aniqlaysiz? (Toshkentimiz jamoli, mol go'shti kabi).

Qo'llanma mualliflari yuqoridagi kabi topshiriqlarni bajarishda bo'lajak boshlang'ich sinfo'qituvchilari til materiallarini kuzatadilar, so'zlarni qiyoslaydilar, o'xshash va farqli tomonlarini sharhlaydilar. Mazkur jarayon faqat imlo savodxonligining rivojlanishini masalan, balki tovush va harflarni farqlash, so'z ma'nosining o'zgarishida to'g'ri talaffuzning o'rniva ahamiyatini tushunib yetishga sabab bo'ladi, o'quvchi so'zboyligining oshishiga, so'zlarni milliy g'ururga oid vaziyatga qarab to'g'ritanlash, o'z o'rnida to'g'ri qo'llashga ham o'rgatadi. Biroq bugungi ona tili o'qitish metodikasi o'quvchilarni, shu jumladan, o'quvchilarni matn bilan ishlash, turli uslublardagi matnlarni o'qib tushuna olish, matndan anglaganlarini yozma va og'zaki bayon qilib bera olish ko'nikmalariga ega bo'lishi ko'zda tutilmoqda.

Tahlil va natijalar. Bu o'rinda ona tili o'qitish metodikasi bilan til sathlari o'rtasidagi farqlarni solishtirish bo'yicha berilgan topshiriqlari o'zini oqlamasligi mumkin. Uning fan sifatidagi ahamiyati haqida fikr yuritish o'rniga xususiyatlarini so'rash ahamiyatsizroqdir. Shu ma'noda, ona tili o'qitish metodikasi bo'yicha yaratiladigan kelgusi metodik adabiyotlarda buni, albatta, e'tiborga olish zarur.

Shunday qilib, vaziyatli vazifalarning imkoniyatlari o'qituvchi to'g'ri javob manbai sifatida emas, balki bilim va harakat usullarini o'zlashtirishda yordamchi sifatida harakat qilganda, o'qituvchi va o'quvchi munosabatlarini teng o'zaro ta'sir yo'nalishi bo'yicha o'zgartirish qobiliyatidan iborat.

Tajribalarimiz jarayonida amaliyotda qo'llanilib kelinayotgan o'quv qo'llanma va darsliklar aynan ona tili ta'lim mazmunini boyitish, "Ona tili o'qitish metodikasi", fanini baholash vositalari fondini ishlab chiqib, biz o'quvchilarga darslik matni va taklif qilingan qo'shimcha ma'lumot manbalarini o'rganishlari, berilgan savollarga javob topishlari, tajribalar o'tkazishlari, bilimlarni tahlil qilish va sintez qilishda ijodiy qobiliyatlarni namoyon etishlari

uchun quyi va yuqoridagi vazifalarni tanladik va tuzdik, ularning bahosi, ya'ni ushbu pedagogik-metodik yondashuv tufayli o'quvchilar nimanidir o'rganishni bilib oldi, bu yangi va olingan bilimlarni kelajakda amalda ham, kundalik hayotda ham qo'llaydi.

Natijada, biz ishlab chiqqan barcha vaziyatli vazifalar o'zbek tili modulida o'z vakolatini rivojlantirish darajalariga muvofiq **uch darajaga** bo'linadi.

Birinchi darajadagi vazifalar: bunday muammoni hal qilish uchun bitta nazariy fakt talab qilinadi (darsliklarni sifatli spiralsimon tamoyil asosida ko'paytirish darajasi) va psixologik bilish darajalari asosida amalga oshirish,

Ikkinchi darajadagi vazifalar: darsliklarda yechim bir nechta didaktik-pedagogik g'oyalarni, pedagogik-metodikaning turli bo'limlaridan olingan bilimlarni, shuningdek shaxsiy tajribani (pedagogik, metodik va didaktik talablarni tushunish darajasi) birlashtirishni talab qiladi.

Uchinchi darajadagi vazifalar: yechim vaziyatning pedagogik modelini qurishda, yangi materialni o'rganishda, bitta vaziyatli muammoni hal qilishning bir necha usullarini izlashda (aks ettirish darajasi tadqiqotda) bunda asosan kreativ tadqiqot yondashuvini talab qiladi. Vaziyatli muammoni hal qilish jarayoni har doim o'quvchining o'quv jarayonidan tashqarida, pedagogik amaliyot maydoniga "chiqishini" o'z ichiga oladi, bu esa vaziyat vazifasini bo'lajak o'qituvchilarni mimik, pantomimik va verbal, noverbal ta'sir etishini haqiqiy amaliy faoliyatga tayyorlash vositasiga aylantirishga imkon beradi. (Pedagogik mahoratning barcha mexanizmidan foydalaniladi).

Baho qo'yishda OTMda o'qituvchi quyidagilarni hisobga oladi.

– dars mashg'ulotlari mashg'uloti mavzusi bo'yicha o'quv materialini bilishning to'liqligi (modul);

– materialning mantiqiy taqdimoti;

– javobning asosliliigi, mustaqil fikrlash darajasi;

– nazariy holatlarni amaliyot bilan, shu jumladan kelajakdagi kasbiy faoliyat bilan bog'lash qobiliyati. (*Innovatsion texnologiyalar, tezkor savol-javob, interfaol metodlar asosida amalga oshiriladi. Ilovada berilgan.*)

Xulosa. O'qituvchining muhim vazifasi milliy g'ururga oid savodxonlikni egallash birinchi galda hozirgi o'zbek tili va uning mavjud ifoda vositalarini puxta o'zlashtirish, adabiy til me'yorlariga to'liq amal qilish kabi lisoniy omillarga, ikkinchidan, so'zlashganda muayyan axloq-odob me'yorlariga rioya etish, o'zi va o'zgalarga gapiga e'tiborli bo'lish, o'rinli so'zlash, tinglash, suhbatlashish, munozara madaniyatini bilish kabi ijtimoiy-ruhiy omillarga bog'liqdir. Muloyim so'zlash, so'zlayotganda va yozish jarayonida so'zlarni o'z o'rnida ishlatish, nutqni kerakli va foydali so'zlar bilan boyitish o'quvchilarning

ma'naviy fazilatlarini yuksaltiradi. O'quvchiga har bir inson hayotida befoyda so'zning ahamiyatsizligini hayotiy voqea va misollar bilan tushuntirish, yaxshi so'zning qadr-qimmatini baland bo'lishini anglatish, ta'lim-tarbiya jarayonining o'zagini tashkil qiladi.

Adabiyotlar:

1. G'ulomov A.G'. //O'zbekiston sovet ensiklopediyasi.–T., 1981. – 394-b.
2. Usman A., Avizov B. O'zbek tili grammatikasi. Birinchi bo'lim. Fonetika va morfologiya. To'liqsiz o'rta va o'rta maktablar uchun darslik.–T.: Ozdavnashr, 1939. –235 b.
3. Borovkov A., G'ulomov A., Ma'rupov Z., Shermuhammedov T. O'zbek tili grammatikasi. Yetti yillik va o'rta maktablarning 5 – 6-sinflari uchun darslik. I qism. Fonetika va morfologiya. –T:O'zdavnashr, 1946 – 227-b.
4. Ramazan Q., Qajjumij X. Grammatik. Sarf. O'rta maktablar ucun darslik. I qism. –T:O'quvpeddavnasr, 1937. –149 b.
5. G'.Hamroyev Ona tili o'qitishning samarali usullari. Metodik qo'llanma. – Toshkent. Bayoz. 2018. 197 b.
6. Pedagogika Ensiklopediyasi. 2-jild. –T.: J – M., 2012. – 223-b.
7. O'zbektilining izohli lug'ati. 5 jildlik.4 jild.–T.: O'zME, 2004, – 150-b.
8. To'xliyev, V. O'zbek tili o'qitish metodikasi / B. To'xliyev, M. Shamsiyeva, T. Ziyodova; red. T. Niyazmetova. - Toshkent: Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2010 – 13- b.
9. M.Axmedova Pedagogika (hammualliflar) – Toshkent. Fan va texnologiya nashriyoti, 2018 – 294- b.
10. A.G'ulomov, M.Qodirov, M.Ernazarova, A.Bobomurodova, N.Allavutdinova, V.Karimjonova Ona tili o'qitish metodikasi (Universitet va pedagogika institutlarining filologiya fakulteti o'quvchilari uchun) Darslik. T.: TGPI, 1991. T.Fan va texnologiya 2012. – 380 b.
11. Bloom, B.S., (Ed.). 1956. Taxonomy of educational objectives: The classification of educational goals: Handbook I, cognitive domain. New York: Longman.